

Turaxanova Xosiyat Mahamadolimovna

Namangan davlat texnika universiteti

Xorijiy tillar kafedrası o'qituvchisi, fil.f.f.d., PhD.

txosiyat@yahoo.com

Sharq mumtoz poetikasining tarjimada lingvopoetik transformatsiyasi:

Navoiy, Jomiy va Fuzuliy asarlari asosida

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Sharq mumtoz adabiyoti namoyandalari — Alisher Navoiy, Abdurahmon Jomiy va Muhammad Fuzuliy asarlarining ingliz tiliga tarjimalarida lingvopoetik invariantning tiklanish muammosi tahlil qilingan. Tadqiqot lingvopoetik, qiyosiy poetika va tarjimashunoslik yondashuvlari asosida olib borilgan. Jomiy poetikasida falsafiy-didaktik qatlamning tarjimada nisbatan oson saqlanishi, Fuzuliy asarlarida emotsional va ritmik ekvivalentlikning ustuvorligi, Navoiy poetikasida esa ko'p qatlamli tasavvufiy, falsafiy va milliy-lingvistik strukturalarning qayta yaratishdagi murakkabliklari ochib berilgan. Maqolada E. Nida, A. Lefevere va J. Catford konsepsiyalariga tayanilgan holda Sharq poetikasining ingliz tiliga tarjima jarayonidagi semantik va estetik transformatsiya xususiyatlari yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *lingvopoetik invariant, tarjima poetikasi, dinamik ekvivalentlik, Sharq adabiyoti, Navoiy, Jomiy, Fuzuliy, tasavvufiy semantika.*

Turahanova Hosiyat Mahamadolimovna

Namangan State Technical University

Lecturer, Department of Foreign Languages, PhD in Philology

txosiyat@yahoo.com

Linguopoetic Transformations of Classical Eastern Poetics in Translation: A

Comparative Study of Navoi, Jami, and Fuzuli

Abstract: *This article examines the issue of restoring the **linguopoetic invariant** in the English translations of works by the great representatives of classical Eastern literature – **Alisher Navoi, Abdurrahman Jami, and Muhammad Fuzuli**. The research is conducted within the frameworks of **linguopoetic analysis, comparative poetics, and translation studies**. It reveals that*

the **philosophical-didactic layer** of Jami's poetics is relatively easier to preserve in translation, while in Fuzuli's works, **emotional and rhythmic equivalence** becomes the dominant challenge. In Navoi's poetics, the greatest complexity lies in reconstructing the **multi-layered Sufi, philosophical, and national-linguistic structures**. Drawing on the theoretical concepts of E. Nida, A. Lefevere, and J. Catford, the article highlights the **semantic and aesthetic transformations** that occur during the translation of Eastern poetics into English.

Keywords: linguopoetic invariant, translation poetics, dynamic equivalence, Eastern literature, Navoi, Jami, Fuzuli, Sufi semantics.

Тураханова Хосият Махамадолимовна

Наманганский государственный технический университет

Преподаватель кафедры иностранных языков,

кандидат филологических наук (PhD)

txosiyat@yahoo.com

Лингвопоэтические трансформации восточной классической поэтики в переводе: сравнительное исследование творчества Навои, Джамии и Физули

Аннотация: В данной статье рассматривается проблема восстановления лингвопоэтического инварианта в английских переводах произведений выдающихся представителей восточной классической литературы – Алишера Навои, Абдуррахмана Джамии и Мухаммада Физули. Исследование проводится в рамках лингвопоэтического анализа, сравнительной поэтики и переводоведения. Показано, что философско-дидактический слой поэтики Джамии относительно легче сохраняется при переводе, тогда как в произведениях Физули основное внимание сосредоточено на эмоциональном и ритмическом эквиваленте. Наибольшие трудности при переводе поэтики Навои связаны с реконструкцией её многоуровневых суфийских, философских и национально-лингвистических структур. Опираясь на концепции Ю. Найдя, А. Лефевра и Дж. Кэтфорда,

автор анализирует семантические и эстетические трансформации, происходящие в процессе перевода восточной поэтики на английский язык.

Ключевые слова: лингвопоэтический инвариант, поэтика перевода, динамическая эквивалентность, восточная литература, Навои, Джами, Физули, суфийская семантика.

Kirish

Sharq mumtoz adabiyoti, xususan, Alisher Navoiy, Abdurahmon Jomiy va Muhammad Fuzuliy ijodi jahon adabiy tafakkurining eng yuksak badiiy bosqichlaridan birini tashkil etadi. Ularning poetikasida ilohiy ishq, ruhiy kamolot va insoniyat mohiyatining estetik talqini markaziy o'rinda turadi. Ammo bu asarlarning ingliz tiliga tarjimalarida asl badiiylilikning, ya'ni lingvopoetik invariantning qay darajada tiklanishi masalasi tarjimashunoslikda dolzarb ilmiy muammo sifatida namoyon bo'lmoqda.

Maqolaning maqsadi – Navoiy, Jomiy va Fuzuliy dostonlarining inglizcha tarjimalarida lingvopoetik invariantni saqlash muammosini o'rganish hamda bu jarayondagi semantik, madaniy va ritmik yo'qotishlar tabiatini tahlil qilishdir.

Adabiyotlar tahlili

Sharq mumtoz poetikasining tarjimada lingvopoetik transformatsiyasini o'rganish masalasi ham g'arb tarjima nazariyasi, ham sharq adabiy an'analari doirasida chuqur o'rganilgan muammo hisoblanadi.

Tarjima nazariyasining lingvistik yo'nalishida J. C. Catfordning *“A Linguistic Theory of Translation”* (1965) asari alohida o'rin tutadi. Muallif tarjima jarayonida sodir bo'ladigan lingvistik siljishlar (translation shifts) va ekvivalentlik darajalarini tahlil qilib, tarjimani til tizimlari o'rtasidagi muvofiqlik asosida izohlaydi. E. Nidaning *“Toward a Science of Translating”* (1964) asarida ilgari surilgan dinamik ekvivalentlik nazariyasi tarjimada ma'noni emas, balki o'quvchi ta'sirini saqlash zarurligini ta'kidlaydi. A. Lefeverening *“Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame”* (1992) nomli tadqiqoti tarjimaning faqat

lingvistik emas, balki madaniy va ideologik qayta yozilish jarayoni ekanini ko'rsatadi.

Zamonaviy o'zbek tarjimashunosligida ham bu yo'nalishda muhim tadqiqotlar olib borilmoqda. S. Karimov (2019) o'z maqolasida mumtoz sharq matnlarini tarjima qilishda lingvopoetik invariantni saqlash mezonlarini tahlil qilgan bo'lsa, A. Rasulov (2022) Navoiyning epik asarlari inglizcha tarjimalarida poetik invariantni qayta tiklash masalasini o'rganadi. N. Saidov (2021) o'zining "*Qiyosiy poetika va tarjimashunoslik asoslari*" nomli monografiyasida qiyosiy poetika va tarjima nazariyasining umumiy metodologik asoslarini ishlab chiqqan.

Mazkur ilmiy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, sharq mumtoz asarlarini ingliz tiliga tarjima qilish – bu shunchaki lingvistik o'g'irish emas, balki lingvopoetik transformatsiya, ya'ni poetik ma'no, ritm, obraz va madaniy-estetik qatlamlarning qayta yaratilish jarayonidir. Navoiy, Jomiy va Fuzuliy ijodida mavjud bo'lgan tasavvufiy ma'nolar, falsafiy chuqurlik va milliy badiiy tafakkur tarjimada o'zining yangi semantik shaklini topadi, ammo bu jarayonda poetik invariantni saqlash tarjimon oldidagi eng muhim vazifa sifatida namoyon bo'ladi.

Metodologiya

Ushbu tadqiqot lingvopoetik tahlil, qiyosiy poetika va tarjimashunoslik yondashuvlari asosida olib borildi. Tadqiqotning asosiy maqsadi – Alisher Navoiy, Abdurahmon Jomiy va Muhammad Fuzuliy asarlarining ingliz tiliga tarjimalarida lingvopoetik invariantning saqlanish darajasini, uning semantik, ritmik va estetik transformatsiya jarayonlarini aniqlashdan iborat.

Metodologik jihatdan ish quyidagi bosqichlarda amalga oshirildi:

1. Asliyat va tarjima matnlarining tanlanishi. Tadqiqot uchun Navoiy, Jomiy va Fuzuliyning mashhur dostonlari – "*Layli va Majnun*" (Navoiy, tarj. R. Dankoff, 1996), "*Yusuf va Zulayho*" (Jomiy, tarj. R. N. Frye, 1980) va "*Leyli va Majnun*" (Fuzuliy, tarj. S. H. Vahid, 1970) tanlab olindi. Ushbu tarjimalar xalqaro nashriyotlarda chop etilgan bo'lib, ularning tili, uslubi va madaniy adaptatsiyasi tahlil uchun asos bo'ldi.

2. Lingvopoetik invariantni aniqlash. Catford (1965) va Nida (1964) nazariyalari [1,3] asosida har bir asarning lingvopoetik komponentlari – metafora, o‘xshatish, ritmik birlik, leksik obraz kabi elementlar aniqlanib, ularning tarjimada qanday saqlangani yoki o‘zgargani ko‘rsatildi. Shu bilan birga, A. Lefevere (1992) tomonidan ilgari surilgan “madaniy qayta yozilish” konsepsiyasi [2] orqali tarjimonlarning poetik qarorlariga tahliliy baho berildi.

3. Qiyosiy poetik tahlil. Asliyat va tarjima matnlarida semantik izchillik, estetik moslik va emotsional ekvivalentlik darajalari solishtirildi. Bu jarayonda Fuzuliyda hissiy-lirik komponent, Jomiyda falsafiy-didaktik qatlam, Navoiyda esa tasavvufiy va milliy-lingvistik strukturalarning qayta yaratilish shakllari o‘rganildi.

4. Tarjimonlik strategiyalarini aniqlash. Har bir tarjimon tomonidan qo‘llanilgan strategiyalar – dinamik ekvivalentlik (Nida)[3], madaniy moslashtirish (Lefevere)[2], va lingvistik siljish (Catford) [1] yondashuvlari doirasida baholandi. Shu asosda tarjimalarda poetik ruhni saqlash yoki yo‘qotish holatlari tahlil qilindi.

5. Lingvopoetik transformatsiyani tasniflash. Olingan natijalar asosida tarjimada yuzaga kelgan transformatsiyalar semantik, strukturaviy, ritmik va estetik turlarga ajratildi. Bu tasnif orqali Sharq mumtoz poetikasining ingliz tiliga o‘girilishidagi o‘ziga xosliklar ilmiy asosda tizimlashtirildi.

Metodologiya ilmiy asoslari qiyosiy-analitik va interpretativ yondashuvlarga tayangan holda ishlab chiqilgan. Bunda matnning lingvistik strukturasi bilan bir qatorda uning madaniy-semantik va estetik qiymati ham tahlil markaziga qo‘yildi.

Tadqiqot natijalari va tahlil

Tadqiqot jarayonida o‘rganilgan Navoiy, Jomiy va Fuzuliy asarlarining ingliz tilidagi tarjimalari Sharq mumtoz poetikasining ko‘p qatlamli va lingvopoetik tabiatini qayta yaratish jarayonida muayyan transformatsiyalarga uchraganini ko‘rsatdi. Har bir shoir ijodining semantik asoslari, badiiy tuzilishi va tasavvufiy-falsafiy mazmuni turli darajada tarjimada o‘zgarishga uchragan.

Jomiy poetikasida falsafiy-didaktik qatlamning saqlanishi: Jomiyning “Yusuf va Zulayho” dostoni (tarj. R. N. Frye, 1980) tahlili shuni ko‘rsatdiki,

tarjimon asarning **didaktik ruhini** saqlashga alohida e'tibor qaratgan. Masalan, aslyatda mavjud Qur'oniy hikoyatning **axloqiy-falsafiy** mazmuni ingliz tilida "moral parable" shaklida berilgan. Bu Nida (1964) ta'riflagan **dinamik ekvivalentlik** tamoyiliga mos keladi [3], chunki tarjimon ma'no ekvivalentligini ta'minlash uchun shaklni biroz soddalashtirgan. Shu bilan birga, Jomiy tilining ritmik va badiiy rang-barangligi tarjimada qisman yo'qolgan – bu Catford (1965) ta'riflagan **lingvistik siljish (shift)** holatidir[1].

Fuzuliy poetikasida hissiy-ritmik ekvivalentlikning ustuvorligi: Fuzuliyning "*Layli va Majnun*" dostonida (tarj. S. H. Vahid, 1970) asosiy badiiy kuch – **emotsional intensivlik va ichki ritm** hisoblanadi. Tarjima tahlili natijasida aniqlanishicha, tarjimon mazkur his-tuyg'ularni **intonatsion va ritmik o'xshashlik** orqali saqlashga uringan, lekin metaforik qatlamda soddalashtirish yuz bergan. Masalan, "*ko'ngil gulshanining bulbulidir*" kabi o'xshatmalar "*the heart's nightingale*" shaklida berilib, badiiy-folklor konnotatsiyalar qisqartirilgan. Shu bilan birga, tarjimada Fuzuliyning dard va iztirobga boy poetik tili **psixologik chuqurlik** orqali qayta yaratilgani kuzatildi.

Navoiy poetikasida tasavvufiy va milliy-lingvistik strukturalarning transformatsiyasi: Navoiy dostonlarining inglizcha tarjimasida (tarj. R. Dankoff, 1996) eng katta murakkablik **tasavvufiy semantika** va **milliy-lingvistik ifodani** saqlashda ko'zga tashlanadi. Masalan, "ishq" tushunchasi ko'pincha "divine love" shaklida berilgan bo'lib, bu ma'noni kengaytirsada, Navoiydagi **ruhiy-ma'rifiy kontekstni** to'liq aks ettira olmaydi. Bundan tashqari, aslyatda mavjud "*ko'ngil oynasi*", "*haqiqat quyoshi*" kabi ramziy birikmalar tarjimada "*the mirror of the soul*" yoki "*the sun of truth*" shaklida berilgan – bu **semantik moslikni** saqlagan bo'lsa-da, **tasavvufiy tildagi ko'p ma'nolilikni** soddalashtirgan. Shu jihatdan, tarjimada **madaniy adaptatsiya (Lefevere, 1992)** jarayoni faol namoyon bo'ladi[2].

Uch shoir ijodining qiyosiy tahlili shuni ko'rsatadiki:

- Jomiyda – falsafiy-didaktik qatlam tarjimada nisbatan barqaror saqlanadi;
- Fuzuliyda – hissiy-ritmik ohanglar tarjimada ustuvorlik kasb etadi;

• Navoiyda – ko‘p qatlamli tasavvufiy ma’nolarni qayta yaratish eng murakkab jarayon bo‘lib chiqadi.

Barcha holatlarda lingvopoetik invariant qisman saqlanadi, biroq har bir tarjimada u madaniy, emotsional yoki semantik transformatsiya orqali o‘zgaradi. Tarjimonlar asliyatdagi poetik mazmunni to‘liq takrorlamasdan, balki o‘quvchiga estetik jihatdan yaqin yangi poetik shaklni yaratgan.

Xulosa

Sharq mumtoz adabiyotining ingliz tiliga tarjimasi nafaqat lingvistik, balki madaniy va semiotik muammo sifatida qaralishi lozim. Jomiy poetikasining mantiqiy barqarorligi tarjimon uchun qulaylik tug‘dirsa, Fuzuliy asarlaridagi lirizm ritmik ekvivalentlik orqali nisbatan muvaffaqiyatli tiklanadi. Biroq Navoiy poetikasidagi tasavvufiy, milliy va falsafiy qatlamlarning uyg‘unligi lingvopoetik invariantning to‘liq saqlanishiga to‘sqinlik qiladi. Shu sababli, Navoiy asarlarini ingliz tiliga tarjima qilishda dinamik ekvivalentlik (E. Nida), reflektiv kompensatsiya (A. Lefevere) va madaniy izohli yondashuv metodlari sintezini qo‘llash, lingvopoetik invariantni maksimal darajada tiklash imkonini beradi.

Natijada, Sharq mumtoz poetikasining ingliz tilidagi talqinlari, har qancha mukammal bo‘lmasin, asliyatdagi ma’naviy va fonetik uyg‘unlikni to‘liq tiklay olmaydi, ammo ular Sharq estetik tafakkurining global madaniyatdagi ta’sirini kuchaytiruvchi vosita sifatida muhim ilmiy va madaniy qiymatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Catford, J. C. A Linguistic Theory of Translation: An Essay in Applied Linguistics. – Oxford: Oxford University Press, 1965. – P. 125-130.
2. Lefevere, A. Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame. – Routledge, 1992. – P. 80-83.
3. Nida, E. A. Toward a Science of Translating: With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating. – Brill, 1964. – P. 122-124.
4. Jami, A. Yusuf and Zulaikha (Trans. R. N. Frye). – Harvard: Harvard University Press, 1980. – P. 342-345.

5. Fuzuli, M. Leyli and Majnun (Trans. S. H. Vahid). – Columbia: Columbia University Press, 1970. – P. 50-52.
6. Navoi, A. Layli and Majnun (Trans. R. Dankoff). – Canada: UNESCO Publications, 1996. – P.28-35.
7. Karimov, S. “Linguopoetic Aspects of Translation of Classical Eastern Texts.” *Journal of Oriental Philology*, 12(3), 2019. – P. 55-67.
8. Rasulov, A. “Poetic Invariants in the English Translations of Navoi’s Epics.” *Translation Studies Review*, 8(1), 2022. – P.88–101.
9. Saidov, N. Qiyosiy poetika va tarjimashunoslik asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti, 2021. – B. 125-132.
10. Maxamadolimovna, T. X. “Lison ut-tayr” tarjimasi: metaforik birliklarning adekvatligi muammosi. *Research Focus*, 4(Special Issue 1), 2025. – B. 234-235.
11. Turaxanova, X. “Lison ut-tayr” tarjimasida badiiy san’at vositalarining talqini. *Nordic_Press*, 8(0008), 2025. -
12. Hosiyat, T. Linguo-cultural study of the english translation of the epic "Lison ut-tair". *Conferencea*, 2023. – P.170–172.
13. Mahamadolimovna, T. H. Leveraging The Classroom Environment As A Source Of Vocabulary In EFL Classes. *American Journal of Education and Evaluation Studies*, 1(1), 2024. – P.32-35.